

L. Nagy Márta: Újabb adatok a késő bronzkori edénydeponálási szokásokhoz a Felső-Tisza vidéken¹

A késő bronzkorban az edénydeponálás szinte már általános szokásnak mondható, nem csupán a Kárpát-medencében, hanem Európa szerte. A Tisza-vidéken már számos edénydepóról van tudomásunk, és ezeknek körét szeretném bővíteni a Nyíregyházától keletről elkerülő út nyomvonalán fekvő 24. lelőhelyen előkerült edénydepók, valamint a szintén Nyíregyháza, Mega Park lelőhelyen feltárt edénydepók bemutatásával. A két lelőhelynek csupán a neve és a feltárási ideje más², és csupán egy út választja el most őket egymástól. Ezek egy nagy lelőhelyet alkotnak, melyet több korszakban is laktak: a neolitikumban, a késő bronzkorban és a császárkorban, az avar korban, és a honfoglaláskorban. A terület tágabb környékét, ahol a lelőhely fekszik déli, keleti és nyugati irányból egy mocsaras rész védte (1. kép 1-2.), északról pedig, ahol nem volt természetes védelme, egy nagy árok vette körül. Ez az árok keleti, nyugati és északi oldalról is közrefogta a település szűkebb területét, melyen keresztül egy kisebb, megközelítőleg észak-déli irányú patak is átfolyt. A kerítő árok nagy részét sikerült feltárni, követhető mind a Mega Park, mind az M3 Keleti elkerülő 24. lelőhelyen (2. kép). A lelőhely földrajzi fekvése, és hogy komoly sánccal vették körül egyértelműen jelzi a terület fontosságát. Ezt pedig alátámasztja az a tény is, hogy a számos edénydepó mellett (3. kép) előkerült itt egy 37 karperecből álló, ópályi horizontra tehető bronzdepó, egy közel 1700 darabos, kurdi horizontra datálható bronzdepó, valamint két, szintén az ópályi horizontra keltezhető aranydepó³. További szakrális tevékenységre utal, hogy a településen öt olyan gödör került feltárássra, amelyekben emberi csontok voltak (URÁK-MARTA 2011, 157-160.).

A késő bronzkori település mintegy 800 m hosszú területen található, a változatos domborzati viszonyoktól függetlenül. A leletanyag alapján kronológiailag két fázisra osztható a település, egyrészt a Hajdúbagos/Cehaluț csoport, másrészt a Gáva kultúra korai-klasszikus időszakára. A bemutatásra kerülő edénydepók mindegyike a Gáva kultúra idejéből való.

I. Az objektumok és a leletgyűttesek leírása

¹ A tanulmány egy része elhangzott a Debrecenben 2006-ban megtartott „Fiatal Őskoros Kutatók” konferenciáján a Liviu Martaval közösen tartott előadásunkban.

² Az M3 Keleti elkerülő 24. lelőhely feltárása 2004 júniusa és novembere közt, a Nyíregyháza-Mega Park lelőhely feltárása pedig 2010 áprilisa és decembere közt folyt. A két lelőhelyen összesen 2007 bronzkori objektum került feltárássra. Ezek közül az M3 Keleti elkerülő 24. lelőhelyén 2 sír, 1 ház, 3 cölöplyuk, 1 kemence, 35 árok, vagy árokszakas, 10 járósínt, 501 gödör, 1 cserépkupac, a Nyíregyháza-Mega Park lelőhelyen 10 sír, 23 ház, 29 cölöplyuk, 12 kemence, 85 árok, árokszakas, 1288 gödör, 6 kút látott napvilágot.

³ Az egyik egy, a másik öt darabból álló lelet.

M3 24. lelőhely

248. objektum (1. tábla A)⁴

200x180 cm átmérőjű, 37 cm mély, megközelítőleg kör alakú gödör. Betöltése szürkésbarna, korom és sárga foltokkal. Oldala kissé meredek, alja közel egyenes. Közepén, kissé félredőlve egy urna került elő. A gödörben emellett előkerült még néhány töredék, amelyek azonban nem az urnához tartoztak. A leletek leírása: 1. Fekete, belül barna, letörött, de valószínűleg kihajló peremű, csonkakúpos nyakú, kettőskónikus testű, egyenes aljú edény. Hasát függőleges kannelúra, és négy, egymással szemben, felfelé álló, belülről kinyomott, árkolt bütyök díszíti. Átm nyak: 27 cm, M.: 34,5 cm, Aá.: 15 cm (1. tábla A1.). 2. Fekete, belül szürke edény oldaltöredéke. 3. Fekete, belül vörösesbarna, függőleges kannelúrával díszített oldaltöredék. 4-6. Barna,, vörösesbarna, téglaszín edények oldaltöredékei. 7. Barna, fekete foltos, belül sötétbarna edény oldal- és egyenes aljtöredéke.

573. objektum (1. tábla B)

210 cm átmérőjű, 52 cm mély, megközelítőleg kör alakú gödör. Betöltése szürkésbarna, sárga szemcsékkel és foltokkal. Meredek falú, alja felé enyhén szűkülő, közel egyenes aljú gödör. Keleti részében egy urna összeroppant töredékei voltak. A lelet leírása: 1. Fekete, belül téglaszín, kihajló peremű, csonkakúpos nyakú, kettőskónikus testű, egyenes aljú edény. Peremén négy, vízszintesen elhelyezett apró csücsök található. Hasát függőleges kannelúra díszíti, vállvonalán négy, egymással szemben elhelyezett bütyök található, a hasvonal alatt szintén négy, lefelé álló bütyök helyezkedik el. Az egyik bütyök alatt plasztikus bordadíszítés fut. Pá.: 44 cm, M.: 58 cm, Aá.: 18 cm (1. tábla B1.)

793. objektum (2-3. tábla)

225x230 cm átmérőjű, kör alakú folttal jelentkező objektum, melynek már a nyelési szintjén látszott a közepén lévő edény alja, mely közepén át volt lyukasztva. Betöltése világos barnásszürke. Alja felé enyhén szűkülő oldalú, kissé teknős aljú, 70 cm mély gödör. A középső, fordítva elhelyezett urna körül szájával felfelé további hat nagy urna, illetve egy tál volt. Közülük kettőnek a pereme hiányzik. Restaurálás közben derült ki, hogy a középső edényben egy kisebb bögre volt. A leletek leírása: 1. Fekete, belül sötét-és világosbarna foltos kihajló peremű, kissé ívelt nyakú, kettőskónikus testű, egyenes aljú edény. Pereme alsó részén lefelé csüngő kis bütyök található. Hasát függőleges kannelúra díszíti, fölötté négy, egymással szemben elhelyezett, felfelé álló, alatta négy lecsüngő bütyök van. Pá.: 46 cm, M.: 92 cm, Aá.: 17 cm (2. tábla 1.). 2. Fekete, belül téglaszín, kihajló peremű, csonkakúpos nyakú, kettőskónikus testű, egyenes aljú edény. Hasát függőleges kannelúra díszíti, fölötté négy, egymással szemben elhelyezett, felfelé álló, alatta négy lecsüngő bütyök van. Pá.: 31 cm, M.: 50 cm, Aá.: 16,5 cm (3. tábla 2.). 3. Fekete, belül sötétbarna és sötétszürke foltos, kihajló peremű, csonkakúpos nyakú,

⁴ A rajzok elkészítéséért köszönettel tartozom Beleznai Gabriellának és Gábor tamásnak.

kettőskónikus testű, egyenes aljú edény. Pereme hármass csoportokban négy helyen átlukasztott. Nyaka vízszintesen kannelúrázott, a perem alatt két, egymással szemben elhelyezett szalagfűl található. Hasát függőleges kannelúra, és négy, egymással szemben elhelyezett, belülről kinyomott, árkolt bütyök díszíti. Pá.: 45 cm, M.: 54 cm, Aá.: 18 cm (2. tábla 3.). 4. Fekete, belül téglaszín és barna foltos, kihajló peremű, csonkakúpos nyakú, kettőskónikus testű, egyenes aljú edény. Pereme síkzott. Nyaka vízszintesen kannelúrázott, a perem alatt két, egymással szemben elhelyezett szalagfűl található. Hasát függőleges kannelúra, és belülről kinyomott, árkolt bütyök díszíti. Pá.: 35 cm, M.: 48,5 cm, Aá.: 10 cm (3. tábla 4.). 5. Sötétbarna, sötétszürke és téglaszín foltos, kissé kihajló peremű, rövid, ívelt nyakú, lekerekített válltörésű mély, egyenes aljú tál. Hasvonalán négy osztott bütyök található. Pá.: 35 cm, M.: 37 cm, Aá.: 13 cm (3. tábla 5.). 6. Sötétszürke, grafitos fényű, belül barna foltos, kihajló peremű, csonkakúpos nyakú, kettőskónikus testű, egyenes aljú edény. Hasát függőleges kannelúra díszíti, fölötté négy, egymással szemben elhelyezett, felfelé álló, alatta négy lecsüngő bütyök van. Pá.: 30 cm, M.: 47,2 cm, Aá.: 13,4 cm (3. tábla 6.). 7. Sötétszürke, grafitos fényű, belül barna foltos, kihajló peremű, csonkakúpos nyakú, kettőskónikus testű, egyenes aljú edény. Hasát függőleges kannelúra díszíti, fölötté négy, egymással szemben elhelyezett, felfelé álló, alatta négy lecsüngő bütyök van. Pá.: 31,2 cm, M.: 44 cm, Aá.: 10 cm (3. tábla 7.). 8. Fekete, eredetileg kihajló peremű, csonkakúpos nyakú, kettőskónikus testű, egyenes aljú edény. Kihajló pereme letörött, a nyak és a váll találkozásánál kettős, vízszintes árkolás van. Hasát négy, felfelé álló bütyök díszíti. Alja egyenes. Pá.: kb. 34 cm, M.: 43 cm, Aá.: 16 cm (3. tábla 8.). 9. Szürkésbarna, kissé kihajló peremű, rövid, ívelt nyakú, kettőskónikus testű, egyenes aljú bögre. Az alja hiányos. Pá.: 6,6 cm, M.: 5,8 cm, Aá.: kb.: 2,5 cm (2. tábla 9.).

1050. objektum (4. tábla)

195x202 cm átmérőjű, félkör alakú folttal jelentkező objektum, mely az 1000/1. árok foltyával együtt jelentkezett. Betöltése egynemű, sötét barnásszürke. Oldala az alja felé szűkül, alja egyenes, 75 cm mély. A keleti oldalában egy egész edény volt, mellette állatcsontok, és egy őrlőkő. A leletek leírása: 1. Fekete, belül barna, eredetileg kihajló peremű, közel hengeres nyakú, kettőskónikus testű, egyenes aljú edény. Nyaka végig vízszintesen kannelúrázott, hasát függőleges kannelúra fedi és négy, belülről kinyomott, árkolt bütyök tagolja. Aá.: 9,5 cm (4. tábla 1.). 2. Szürke, ép, egyik felén simára csiszolt őrlőkő. Átm.: 39x21,5 cm (4. tábla 2.). 3. Állatcsontok.

1194. objektum (5. tábla)

Az 1062.02. objektum bontásakor jelentkezett a barnásszürke, 180 cm átmérőjű, kerek folt. Betöltése sötét barnásszürke. Oldala csaknem függőleges, alja egyenes, 55 cm mély. Az alján közepén két őrlőkő töredéke volt, mellettük délre szájával lefelé két urna. Ettől nyugatra, az objektum szélén egy füles bögre, a nyugati oldalon szájával lefelé egy tál feküdt. A leletek leírása: 1. Szürkésbarna, kettőskónikus testű, egyenes aljú edény. Hasát végig függőleges kannelúra díszíti. Fölötté négy felfelé, alatta négy lefelé álló bütyök található. A felfelé álló bütyökök árkoltak Nyak Átm.: 29 cm, M.: 27 cm, Aá.: 14 cm (5. tábla 1.). 2. Fekete, belül barna, kihajló peremű, csonkakúpos nyakú, kettőskónikus testű, egyenes aljú edény. Vállát négy, felfelé álló bütyök tagolja, felettük vékony bordadísz fut végig az edény

nyaka alján (5. tábla 2.). 3. Sötétszürke, kihajló peremű, ívelt nyakú, kettőskónikus testű, egyenes aljú tál. Pereme síkzott, alsó részén négy, lecsüngő bütyök található. A nyakán hármás füzérminta fut körbe. Hasát három lefelé és négy felfelé álló, árkolt bütyök díszíti, valamint egy lefelé álló, átfürt fül. A bütykök között hármás csoportokban függőleges kannelúra található. Pá.: 22 cm, M.: 13,5 cm, Aá.: 7,5 cm (5. tábla 3.). 4. Téglaszínű, barna foltos. kissé behúzott peremű, tojásdad testű, alja felé szűkülő, egyenes aljú edény. Szalagfüle a perem fölé emelkedik és a vállra támaszkodik. Pá.: 15 cm, M.: 10,8 cm, Aá.: 8 cm (5. tábla 4.). 5-6. Két szürke, csillámpalából készített, egyik oldalán lapos örlőkő. Átm.: 34x21 cm, 46x26 cm.

Nyíregyháza-Mega Park

2211. objektum (6. tábla A)

A 2209. objektumtól keletre jelentkező, kerek, 220x194 cm átmérőjű, viszonylag jól látszó folttal jelentkező folt. Az alja felé elkeskenyedő gödör, közepén nagy urna maradványaival, mélysége 38 cm. Betöltése szürkésbarna, kevés sárga homoklencsével keverve. Közepén helyezkedik el az urna 30 cm magasan a gödör fenekétől. Északi felében egy ovális, 15 cm mély lemélyedés található, melynek átmérője 130 cm. A lelet leírása: 1. Sötétszürke, belül téglaszín, csonkakúpos nyakú, kettőskónikus testű, egyenes aljú edény. Pereme letörött, nyaka vízszintesen, hasa függőlegesen kannelúrázott, melyet hat, belülről kinyomott nagy, függőlegesen árkolt bütyök tagol. Nyak átm.: 24 cm, M.: 60,8 cm, Aá.: 20,8 cm (6. tábla A1.).

2518. objektum (6. tábla B4)

Nehezen látszó kerek folttal jelentkező objektum a fekete patakmederben. Széle bizonytalan, fala kissé meredek, 240x235 cm átmérőjű, egyenes aljú, 60 cm mély gödör. Betöltése fekete, alig válik el a környezettől. Északi felében nagy ép urna volt összeroppanva. Az esők után víz alá került, az északkeleti felét elkezdték bontani, de nem tudtuk befejezni. A leletek leírása: 1. Sötétszürke, csonkakúpos nyakú, kettőskónikus testű, egyenes aljú edény, pereme letörött. Vállát négy, felfelé álló bütyök tagolja, melyek teteje ujjal benyomott. Nyak átm.: 26,5 cm, M.: 48,5 cm, Aá.: 22 cm (6. tábla B1.). 2. Szürkésbarna, kissé kihajló peremű, nyomott gömbös testű, omphaloszos aljú bögre töredéke. Peremből induló füle a perem fölé emelkedik, vállra támaszkodik. Pá.: 7 cm, M.: 4,5 cm, Aá.: 3 cm (6. tábla B2.). 3. Barnásszürke, behúzott peremű tál töredékei. Vállát bütyök tagolja (6. tábla B3.). 4. Hordozható tűzhely ujjbenyomással tagolt töredékei (kb 10 db-6. tábla B4.). 5. Téglaszín, szürke foltos, kihajló, levágott peremű fazék töredékei. 6. Fekete, egyenes aljú fazék töredékei. Oldalát ujjbenyomkodással tagolt borda díszítette. 7. Barnásszürke, kihajló peremű fazék töredékei. Peremét lecsüngő bütyök tagolja.

2625. objektum (7. tábla A)

Ovális foltként jelentkező, 167x180 cm átmérőjű objektum a sárga homokos szerkezetű altalajban. Betöltése sötétbarna, fekete és sötétbarna szemcsével. A délkeleti falában 48 cm

mélységben két összeilleszthető egész edény található. Oldala ívelt, alja enyhén ívelt, 90 cm mély. A leletek leírása: 1. Sötétszürke, csonkakúpos nyakú, kettőskónikus testű, egyenes aljú edény, pereme letörött. Vállát négy, felfelé álló bütyök tagolja, ezek felett, a bütyköket is kihangsúlyozva vékony bordadisz fut körbe. Nyak átm.: 29 cm, M.: 44 cm, Aá.: 17 cm (7. tábla A1.). 2. Téglaszín, szürke foltos, ívelt nyakú, kettőskónikus testű, egyenes aljú edény, pereme letörött. Perem alatt hármás, vízszintesen futó árkolás található, nyakát szintén hármás, ívelt árkolás tagolja. Hasa függőlegesen kannelúrázott, alul-felül négy-négy bütyök tagolja, melyekből a felső bütykök árkoltak. Nyak átm.: 29 cm, M.: 48 cm, Aá.: 17 cm (7. tábla A2.).

2943. objektum (7. tábla B)

A 2941. objektum bontása során észlelt gödör. Ívelt falú, egyenes aljú, 220 cm átmérőjű, 90 cm mély. Betöltése sötétbarna, sárga, vörös szemcsés, kerámia. Alján két összetört urna van

A leletek leírása: 1. Barna, szürke és téglaszín foltos, kihajló peremű, ívelt nyakú, kettőskónikus testű, egyenes aljú edény. Hasát széles, sekély, függőleges kannelúra tagolja, alul-felül négy-négy bütyök található rajta. Pá.: 30,5 cm, M.: 45 cm, Aá.: 15 cm. 2. Sötét szürkésbarna, fekete foltos, kettőskónikus testű edény alsó részének töredéke. Vállát apró bütykök tagolják. M.: 31 cm, Aá.: 16 cm (7. tábla B1.).

3186. objektum (8. tábla A)

Elmosódott szélű, kör alakú, sötétbarna, szürke foltos, korom és patics szemcsés felszínű objektum. Metszetben méhkas formájú, egyenes aljú, 190 cm átmérőjű, 64-81 cm mély gödör. Betöltése sötétbarna humusz, szén és paticsfoltokkal, szürke szemcsével. Középső sávjában, a nyugati oldal mellett összeroppant, nagyméretű urna, a keleti fal mellett pedig vörösre égett tömb. A lelet leírása: Barna, sötétbarna foltos, kihajló peremű, rövid, ívelt nyakú, kettőskónikus testű, egyenes aljú edény. Perem alatt hármás, vízszintes árkolás fut, nyakát szintén hármás, ívelt árkolás tagolja. Hasát Hármás, függőlegesen futó árkolás díszíti keretszerűen, melyek között árkolt bütyökdisz, és ívelt árkolás található. Másodlagosan megégett, deformálódott. Pá.: 25 cm, M.: 45 cm, Aá.: 13, 2 cm (8. tábla A1.).

3612. objektum (8. tábla B)

A 3614. objektumtól Ny-DNy-ra jelentkező kerek folt, amelyben már a gépi humuszosálaskor nagy mennyiségű cserép volt. Északi felében már a nyelés szintjén 2 nagy edény maradványai jelentkeztek. Déli oldaluknál, közvetlen mellettük 1-1 állatcsont volt. Betöltése szürkésbarna, sárga szemcsés, szabálytalan ovális alakú, 222x200 cm átmérőjű, lefelé szűkülő aljú, 42 cm mély gödör. A leletek leírása: 1. Barna, szürke foltos, belül sötétszürke, kihajló peremű, egészen rövid nyakú, tojásdad testű edény. Alja egyenes, díszítetlen. Pá.: 70 cm, M.: 71 cm, Aá.: 26 cm (8. tábla B1.). 2. Sötétszürke, belül barna, csonkakúpos nyakú, kettőskónikus testű, egyenes aljú edény, pereme letörött. Nyaka vízszintesen, hasa függőlegesen kannelúrázott. Hasát négy, felfelé álló, vízszintesen árkolt bütyök tagolja. Perem

alatt két, egymással szemben elhelyezett szalagfűl található. Nyak átm.: 39 cm, M.: 51 cm, Aá.: 16 cm (8. tábla B2.).

II. A depók edényeinek típusai, párhuzamai

1. típus: *Kihajló peremű, csonkakúpos nyakú, kettőskónikus testű, hasán árkolással díszített edény.* Hasa lefelé és felfelé álló bütyökpárral tagolt. A RBD-HA1-2 periódus egyik legnagyobb számban készített edénytípusa a Kárpát-medence keleti felében és Délkelet Európában (SZABÓ 2002, 10., 27 kép 2-4.). Ide tartozik az M3 24. lelőhely 793. objektumának 1. (3. tábla 1.), 6., és 7. (4. tábla 6-7.) edénye, az 573. objektum edénye (1. tábla B1.). Szintén ehhez a típushoz sorolnám az M3 24. lelőhely 1194. objektumának 1. edényét (5. tábla 1.). Ezek esetében a felfelé álló bütykök körül vannak árkolva.

2. típus: *Kihajló peremű, ívelten csonkakúpos nyakú, nyomott gömbös testű edény.* Hasát ferde, nyakát ívelt árkolás díszíti. Nagy számban eddig a dél-alföldi térségben fordult elő, főként a Bánát HA1 idejű kerámiaművességével mutat kapcsolatot (GUMA 1993, Pl. IX. 4., 10; 1995, Pl. XVII. 3.; SZABÓ 2002, 10.). Ide tartozik a Mega Park lelőhely 2625. objektumának 2. edénye (7. tábla A1.), és a 2943. objektum 1. edénye (7. tábla B1.).

3. típus: *Kihajló peremű, csonkakúpos nyakú, nyomott gömbös hasú edény.* Hasa függőleges árkolással díszített, Válla és hasa alja bütykökkel tagolt. A Gáva időszakba sorolható változatától az különbözteti meg, hogy nyaka tompább szögben ívelődik, szinte majdnem hengeres. A pre-Gáva időszak egyik legjellemzőbb típusa az Alföldön (SZABÓ 2002, 9). Ide tartozik az M3 24. lelőhely 793. objektumának 2. edénye (3. tábla 2.).

4. típus: *Kihajló peremű, kettőskónikus testű, vállán bordaszerű tagolással ellátott edény.* Hasát felfelé álló bütyökpár díszíti. Ide tartozik az M3 24. lelőhely 793. objektumának 8. edénye (3. tábla 8.), az 1194. objektum 2. edénye (5. tábla 2.), a Mega Park lelőhely 2625. objektumának 1. edénye (7. tábla A1.), valamint – némi formai különbséggel – szintén a Mega Park 2518. objektumának edénye (6. tábla B1.), valamint a 2943. objektum 2. edény (7. tábla B2.). Ezek az edényeken a bütykökön kívül nincs díszítés. Összeköti ezt a típust a 5. típussal az, hogy ezek bütykeit is belülről nyomták ki. Hasonló formájú, szinte díszítetlen darabokat ismerünk Lapušról (KACSO 2011, Taf. 6. II. A).

5. típus: *Kihajló peremű, csonkakúpos (egy esetben közel hengeres) nyakú, kettőskónikus testű edény.* Hasa függőlegesen árkolt, melyet belülről kinyomott, négy körülárkolt bütyök tagolt. Ezt az edénytípust a Gáva kultúra vezértípusának tartják, de már megtalálható a pre-Gáva horizont leletegyütteseiben is, és egészen a HB1 periódus végéig folytatódik a készítése

(KEMENCZEI 1982, Abb. 10.1-2., SZABÓ 2002, 46.). Ide tartozik az M3 24. lelőhely 248. objektumának edénye (1. tábla A1.), a 793. objektum 3. és 4. (2. tábla 3., 3. tábla 4.) , az 1050. objektum (4. tábla 1.), valamint a Mega Park 2211. objektumának edénye (6. tábla A1.), a 3612. objektumának 2. edénye (8. tábla B2.). A 248. objektum edénye annyiban tér el a többitől, hogy ennek a nyakát nem árkozták végig vízszintesen, és a bütyök nem belülről kinyomott. Ez alapján tarthatna az 1. típusba is ez az edény, de a sűrűn árkozt bütyök inkább hasonlatossá teszi a 5. típus edényeihez. A 793. objektum 4. edénye, és az 1050. objektum edénye pedig annyiban tér el a többitől, hogy a bütyök nem felfelé állnak. Gyakorlatilag pontos párhuzamát találhatjuk az Igrîța kultúra egyik lelőhelyén (CHIDIOȘAN-EMŐDI 1983, Fig. 1.1.). Ez az edénytípus megfigyelhető a lapuș-i halmokban előkerült edények típusai között is (KACSÓ 2011, Taf. 5. 2a), a füllel ellátott változata szintén (KACSÓ 2011, Taf. 5. 3.).

6. típus: *Kihajló peremű, tojásdad testű edény*. Az alföldi halomsíros leletanyagban gyakori (KOVÁCS 1975. Pl. 19.1, 15. 3.; CSÁNYI 1980, 8. kép 14.). Ide tartozik a 3612. objektum 1. edénye (8. tábla B1.).

7. típus: *Kihajló peremű, lekerekített hastörésű, erősen kihasasodó, kettőskónikus testű edény*. Mind a pre-Gáva, mind a Gáva kultúra időszakára jellemző edénytípus (SZABÓ 2002, 11). Ide tartozik az M3 24. lelőhely 793. objektumának 5. edénye (3. tábla 5.).

8. típus: *Kihajló peremű, perem szélén négy csücsökkel tagolt, ívelt nyakú, nyomott gömbös hasú, kettőskónikus testű edény*. Hasa bekarcolt hármass ívelt vonalkötegekkel tagolt, melyeket négy-négy, felfelé és lefelé is álló, árkozt bütyök oszt meg. Ide tartozik az M3 24. lelőhely 1194. objektumának 3. edénye (5. tábla 3.). Hasonló edény előfordul a Gáva kultúrában, a peremet tagoló négy csücsök nélkül (PATAY 1976, Abb. 2 4.; MEDOVIĆ 1989, Tabla II-3).

9. típus: *Csonkakúpos testű, kissé behúzott peremű, perem fölé emelkedő füllel ellátott edény*. Ide tartozik az M3 24. lelőhely 1194. objektumának a 4. edénye (5. tábla 4.). Általánosan elterjedt edénytípus a késő bronzkorban közép és délkelet Európában (SZABÓ 2002, 50).

10. típus: *Kihajló peremű, rövid nyakú, kettőskónikus testű bögre*. Ide tartozik az M3 24. lelőhely 793. objektumának 9. edénye (2. tábla 9.). Szintén általánosan elterjedt típus a pre-Gáva és a Gáva kultúra idejében is (SZABÓ 2002, 16).

Díszítések

A 3186. objektum edénye (8. tábla A1) mutatja a legidősebb díszítést. Itt még láthatjuk a *bütyök körüli kannelúrát*, ami főként a Gáva kultúrát megelőző időszak sajátja (NAGY

2005, 82.) .A depókban az egyik leggyakrabban megfigyelhető díszítés az edények hasának *függőleges árkolása* (1. tábla A1., B1., 2. tábla 1., 3; 3. tábla 2., 4., 6-7; 4. tábla 1; 5. tábla 1; 6. tábla A1; 7. tábla A2; B1; 8. tábla B2.). Ezt a díszítésmódot a BD-HA1 időszakból használják egyre gyakrabban (KŐSZEGI 1988. 27-35). Az 1. típus edényénél, illetve a 6. típusnál figyelhető meg a nyak *ívelt vonalcsoportokkal* való tagolása (5. tábla 3; 7. tábla A2; 8. tábla A1.), ami gyakori díszítéstípus a pre-Gáva időszak edényein (pl. Jánosszállás-V. SZABÓ 2002, 35. kép 1-2, 4.). A nagykállói telep anyagában is feltűnik (KEMENCZEI 1982, Abb. 9. 10.). Tovább él a HA2 és HB1 periódusokban is, de ekkor már főleg a tálak és csészék belsejét díszíti (SZABÓ 2002, 21.)

Néhány edényen megfigyelhető, hogy *grafitszerűen* fényezték fel (3. tábla 6-7.). Ez a módszer szintén ismerős a pre-Gáva időszakban (V. SZABÓ 2002, 21.).

A *belülről kinyomott, körülárvolt hegyes bütyök* (2. tábla 3; 3. tábla 4; 4. tábla 1; 6. tábla A1; 8. tábla B2.) megjelenése a lapuş-i lelőhelyhez köthető (KACSÓ 2001, Abb. 16., 20.), majd tovább él a HB1 periódusban is, tehát nem köthető egyértelműen a Gáva kultúra fiatalabb periódusához (V. SZABÓ 2002, 53.).

Néhány edény esetében megfigyelhető a *perem síkozása* (3. tábla 4; 5. tábla 3.), melyek a BD-HA1 időszakban jelennek meg és a HA1 időszakra általánossá válnak (V. SZABÓ 2002, 20.). Az 1.a. típus edényein megfigyelhető, *nyakon körbefutó bordadísz* (5. tábla 2; 7. tábla A1.) nem tartozik a Gáva kultúra legjellegzetesebb díszítései közé. Ez a fajta dekoráció (legalábbis ehhez hasonló) a lapuş-i lelőhelyen gyakori (KACSÓ 2011, Taf. 20.).

III. A depók csoportosítása, párhuzamaik, időrendi kapcsolataik

Az edénydepókat az utóbbi években tipológiai szempontok alapján (PALALTOVÁ-SALÁŠ 2002), vagy funkcióik szerint csoportosították (LINDINGER 1999, STAPEL 1999). Az Alföld térségében előkerült edénydepók osztályozásánál Szabó Gábor a funkcionális szempontok alapján különített el csoportokat (V. SZABÓ 2004). A korábbiakban bemutatott lelőhelyen előkerült depók csoportosításánál szintén járható út a funkcionalitás szerinti osztályozás, ahol figyelembe kell venni, hogy milyen más tárgyakkal kerültek az objektumba az edények, és ezeknek milyen kapcsolata lehetett egymással. A vizsgálatnál emellett fontos szempont lehet még a depók ún. morfológiai osztályozása, hogy milyen formában, helyzetben

vannak az edények az objektumban. Ezek alapján az alábbi csoportosítási lehetőségeink vannak⁵:

Funkció alapján:

1. *Egymagukban* álló, díszes nagy edények (M3 24. lelőhely: 248., 573. objektumok – 1. tábla A-B, Mega Park: 2211., 2518., 3186. objektumok – 6. tábla A-B., 8. tábla A.).
2. *Edény-örlőkő, edény állatcsont vagy edény-örlőkő-állatcsont* kombinációból álló depó (M3 24. lelőhely: 1050., 1194. objektumok – 4-5. tábla, Mega Park lelőhely: 3612. objektum – 8. tábla B.).
3. *Több tároló illetve tálaló* edényből álló depók (M3 24. lelőhely 793. objektum, Mega Park: 2625., 2943. objektumok – 2-3. tábla, 7. tábla A-B., 8. tábla B.).

Elhelyezés (edények gödörben való elhelyezése) alapján:

1. *Szájával felfelé* álló edényből, edényekből, és más mellékletekből (örlőkő, állatcsont) álló depó (M3 24. lelőhely: 248., 1050. objektumok – 1. tábla A., 4. tábla); Mega Park.: 2211. (feltételesen, az előkerüléskor az oldalára volt fordulva az edény), 2518., 2943., 3186., 3612. objektumok – 6. tábla A-B., 7. tábla B., 8. tábla A-B.).
2. *Szájával lefelé és felfelé* fordított edények és más melléklet (örlőkő) kombinációjából álló depó (M3 24. lelőhely: 793., 1194 objektumok – 2-3. tábla, 5. tábla).
3. Nem lehet biztosan eldönteni, de nagy valószínűség szerint *eredetileg összetörve, szétszórva* a gödörbe helyezett edényből álló depó (M3 24. lelőhely: 573. objektum – 1. tábla B., Mega Park: 2625. objektumok – 7. tábla A.).

Analógiák a **funkció** alapján történő csoportosításhoz:

1. Gödörbe magányosan elhelyezett edény került elő Pete/Peteán, a Felsőszőcs kultúra egyik telepén (MARTA 2007b, 16., Рис 1. 4.). A Gáva kultúra lelőhelyein szintén megtalálható: Tiszaladány-Nagyhomokos (V: SZABÓ 2004,110.), Berettyóújfalu Nagy Bócsdülő (DANI-SZILÁGYI-SZELEKOVSKY-CZIFRA-KISJUHÁSZ 2006, 11.), Lázári-Lubi-

⁵ Mindemellett osztom Karin Kühtreiber véleményét, miszerint az egyes depók vizsgálatát, elrejtésüknek értelmezését külön-külön kell megtenni, hiszen a depókra vonatkozó általánosítások, csoportokba sorolások nem mindig jelentenek járható utat (KÜHTREIBER 1994, 105; TÓTH 1999, 33-34.)

tag (MARTA 2007b, 116., Рис 1 8.), Érdendeleg/Dindești (MARTA 2007b, 16., Рис 1. 2.). A Gáva kultúra településéről való, de fémedény párhuzam a temesremetei/Remetea Mare (MEDELEȚ 1974, 95-102; SOROCEANU 2005, Abb 3. a) gödörben előkerült lelet.

2. Edény-örlőkő, illetve állatsont kombinációval eltett depókat ismerünk a Gáva kultúra idejéből Biharea (DUMITRAȘCU 1994, 105.), Lázári/Lazuri, Petea/Csengersima lelőhelyekről (MARTA 2007a, 116). Hazai párhuzam a Hódmezővásárhely-Kopáncsi gödör, ahol az edény mellé dörzskövet helyeztek (V: SZABÓ 1996, 6. kép 1., 31. kép). Állatsontot is tartalmazó edénydepót ismerünk a nagyrévi kultúra településéről, Kiskunfélegyháza-Izsáki útról, ahol egy méhkas alakú gödörben 3 ép hombár került elő, valamint egy fazék marhacsigolyákkal, egy fél kőbaltával és egy ütőkővel (BALOGH 1997). Megemlíthető még a Battonyáról előkerült edénydepó, ahol kagylót is találtak az edények mellett (SZ. KÁLLAY 1986, 19.), valamint Oszlár-Nyárfaszögről két objektum is (94., 477. objektumok), itt borjúcsigolyát és koponyát szarvcsapokkal, valamint vadkanagyar töredékei tettek az edények mellé (KALICZ-KOÓS 1997, 67-69.). A hegykői edénydepóban a nagyobbik lefordított edény alatt szintén állatsont töredékek voltak (ILON 1999, 253-254.).

3. Ebbe a kategóriába lelőhelyünkről két olyan depót sorolhatunk ahol két nagy edény volt a gödörben, illetve egy olyat, amikor kilenc edény volt a gödörben. Az első esetre az elmúlt években előkerült településekről ismerünk néhány párhuzamot: Szeged-Algyőn egy (közelebről meg nem határozott) bronzkori lelőhelyen két gödörben is két-két teljes edényt találtak (GULYÁS 2012A, 19-20.). Makó Páli-ugar lelőhelyen, a Szőreg-Perjámos kultúra telepén szintén két edényt helyeztek a gödörbe (PÓPITY 2012, 76-77.). A mészbetétes kerámia kultúra Szűr-Szabad földek lelőhelyén több gödörben is találtak nagyméretű, összenyomott tárolóedényeket (VOICSEK 2012, 54.). A következő párhuzam Makó-Járandó lelőhelyről, a Gáva kultúra településéről való: két ép edényt és egy fenéktöredéket találtak egy gödörben (GULYÁS 2012B, 74.).

A második esetben, mint azt a leírásnál láthattuk a legnagyobb edényt középre helyezték fejjel lefelé, alja ki volt lyukasztva, benne egy bögrével, a többi edény pedig körülötte volt elhelyezve. Láthatjuk, hogy az edények nagyrészt egy formatípust képviselnek, tehát hét darab díszes, nagy tároló edény található benne, egy bögre darab, illetve egy fazék. A bögre a középső nagy edényben volt, bár nincs meg minden darabja, de nehezen elképzelhető, hogy nem szándékosan tették volna ide. Erre jelenthet párhuzamot a gyomai edénydepó (GENITO-KEMENCZEI 1990) hiszen itt is főként nagy, összeszűkülő szájú, díszes edények vannak, valamint egy széles szájú edény illetve egy bögre. A tiszacsegei edénydepónál is hasonlóak a típusok, azzal a különbséggel, hogy itt az egyes edénytípusokból

több van (V. SZABÓ 2004, 9. kép 1-19.). Még továbbra is az edények összetételénél maradva, hasonló összetételű sírleletek kerültek elő Mala Vrbicán: itt is a nagy edények dominálnak, egy vagy két csészével, illetve szintén kis számú tállal, vagy más edénnyel (ROMSAUER 2003, 135.). Ebben az esetben is találunk párhuzamot a fémdepók köréből: ilyen például a hajdúböszörményi lelet: az edények esetében a három szitula dominál, továbbá megtalálható egy csésze, valamint két bogrács (MOZSOLICS 1984, 81; KEMENCZEI 1984, 172.). Arra, hogy a nagy edénybe helyezték a kis csészét, illetve csészéket a Mariensminde-i lelet (THRANE 1965, SOROCEANU 2005, Abb. 3. f.) mutat analógiát.

Analógiák az **elhelyezés** alapján történő csoportosításhoz:

1. A *szájával felfelé* állított edényből, edényekből álló depókat legtöbbször a magányosan álló nagy edény/edények esetében ismerünk. Párhuzamként ide tehető az összes eddig említett, a magányosan álló depókra hozott példa.

2. Több olyan depót ismerünk a bronzkorból, ahol egy, vagy több edény *szájával lefelé* lett a gödörbe helyezve⁶. A nyugat európai és a morvaországi depók esetében a kutatás külön megkülönbözteti azokat a depókat, ahol az edények szájukkal lefelé fordítva lettek a gödörbe helyezve (SCHAUER 1996, 408; LAUERMANN-HAHNEL 1999, 99; PALÁTOVÁ-SALAŠ 1999, 108.). Ezek az edénydepók ugyanis szinte biztosan szakrális jelentőségűek⁷. A szájával lefelé fordított edény hasonlatos az összetört edényhez: többé már nem lehet eredeti funkciója (tárolás) szerint használni. Az edények ilyen elhelyezése már a kora bronzkorban is ismert, Zók-Várhegyen Ecsedy István egy olyan gödröt tárt fel, ahol 6 edényt helyeztek el a szájukkal lefelé (ECSEDY 1983, 71, VIII. t. 3.). Ide sorolható például Oszlár-Nyárfaszög késő bronzkori lelőhely egyik gödre, ahol 6 darab tál és két fazék volt szájával lefelé elhelyezve (KALICZ-KOÓS 1997; KOÓS 2003, 1-2. kép), a hegykői edénydepóban szintén találunk szájával felfelé és lefelé fordított edényeket is (ILON 1999, 253, 254.). Gyulafehérváron kisebb csészék voltak szájukkal lefelé téve (MOGA 2004, 32.). Érmihályfalván/Valea lui Mihai-Groapa cu lut lelőhelyen 28 edény került elő egy gödörbe, szájukkal lefelé fordítva (ORDENTLICH 1965, 181-197; BADER 1978, 40.). Fémedény párhuzam Püspökladány: két

⁶ A rézkorból is ismerünk számos olyan áldozati gödröt, ahol az ép edényeket szájukkal lefelé helyezték a gödörbe (BAYER 1928, 62-64; MAKKAY 1963, 3-4.). A szájukkal lefelé elhelyezett edények szokásának déli eredete lehetett, Krétán számos olyan szentélyt találtak, ahol így helyezték el az edényeket. A beljükből gondolt gonosz szellemeket igyekeztek így távol tartani (MARIANTOS 1951, 39-40.).

⁷ Az edények szájukkal lefelé történő elhelyezése hasonló a különböző korokban a temetkezéseknél megfigyelhető szokással, mikor a halottakat fejjel lefelé tették a sírba (tehát szájukkal lefelé), megakadályozandó ezzel, hogy a halott, illetve a lelke visszatérjen a másvilágról. Az edényekre lefordítva ezt úgy mondhatjuk, hogy megakadályozták ezek további – akár profán célú – használatát.

bronz szitulát helyeztek a gödörbe szájukkal lefelé (PATAY 1990, 38-39 Nr. 55-56.), valamint egy Szlovákiában előkerült depó, ahol szintén láthatjuk, hogy a 13 bronztárgyat tartalmazó fémedényt szájával lefelé tették a földbe (OŽĎANI 2009, 5., Obr. 4.).

A 793. depó emellett még több szempontból is vizsgálható. Egyrészt besorolható alaktanilag a 2. típusba, mivel az edények nagy része szájával felfelé áll, de a középső, legnagyobb edény szájával lefelé lett fordítva. Másfelől a szájával lefelé fordított edény köré szabályos *körben* helyezték el a többi edényt. Fontos, hogy a középső, szájával lefelé fordított edénybe helyezték el a kis bögrét, illetve, hogy ennek a nagy edénynek az aljára egy közel szabályos lyukat fúrtak/vágtak. Edénydepók esetében a kör alak kialakításával már a rézkorban találkozhatunk: Moldáviában, Ghelăiești-Nedeia lelőhelyen (Cucuteni B1 periódus) a gödör közepére tállal leborított nagy edényt tettek, amelyeket még lefedtek egy szájával lefelé fordított nagy edénnyel, e köré pedig, szintén szájukkal lefelé hat bögrét (CUCOȘ 1973, 207-215; MAKKAY 1992, 219, Fig. 1. 4-6; MAKKAY 2012, 93-94., Fig. 1.). Szintén Moldáviából, és az előbbi lelettel szinte megegyező korból (Cucuteni B1a) származik az a depó, melyben négy állat plasztikát helyeztek el kereszt alakban a gödör alján, ezt lefedték egy tállal, és ezt hat, szimmetrikusan elhelyezett, szintén szájával lefelé fordított tállal rakták körbe (BOGHIAN-MIHAI 1987, 313-325, MAKKAY 1992, 219, Fig. 1. 7.; MAKKAY 2012, Fig. 2.). A körben való elhelyezésre, és a középső edény szájával lefelé fordítására jó példa a Křenůvky depó (PODBORSKÝ 1970, 28; SOROCEANU 1995, 67; 2005, 408, Abb.6 b.). Szintén erre az elhelyezési módra párhuzam a már említett szlovákiai lelőhely, ahol a IV. számú depót (három tokos balta és egy lándzsahegy) kb 1 méter átmérőjű körben kövekkel rakták ki (OŽĎANI 2009, 5., Obr. 3.). Érdekes, hogy az ide sorolt 1194. objektumban nem csupán két edény volt a szájával lefelé fordítva, hanem az őrlőkövek is a használt felületükkel lefelé fordítva kerültek a gödörbe. Funkciójuk ugyanaz lehetett, mint az így elhelyezett edényeknek.

3. Azt, hogy bizonyos edényeket szándékosan összetörve tettek volna gödrökbe, sajnos nehéz bizonyítani. Lelőhelyünk esetében inkább kizárásos alapon lehetséges, mivel a településen az edények nagy része a feltáráskor is gyakorlatilag ép volt, de legalábbis látszott egyértelműen, hogy egészben tették a gödörbe, addig valóban volt néhány gödör, ahol inkább arra a következtetésre lehetett jutni (pl. két edény esetében a cserépdarabok egymással teljesen összekeveredve, egymáson voltak), hogy a deponálás előtt már megrongálták őket. Erre szolgál analógiaként a korábban már említett Hódmezővásárhely-Kopáncsi gödör, illetve Lazuri/Lazári-Lubi-tag.

A lelőhely eddig feltárt területéről teljesen hiányzik a késő bronzkorból szintén ismert, kisebb méretű ivó és asztali edényekből és esetleg néhány tárolóedényből álló depótípus.

IV. A depók értelmezése, elrejtésük lehetséges okai

Edénydepók sok helyen kerülhetnek elő, és nem csupán településekhez kapcsolódhatnak, mint esetünkben. Gyakran találkozhatunk velük temetkezésekhez kapcsolódóan, de településen és temetőn kívül eső helyekről is ismerünk ilyen lerakatokat, melyek valamilyen - általunk már nem biztosan érzékelhető – szent helyhez kapcsolódhattak. Az egyértelmű, hogy a temetkezések melletti áldozati gödrök valamiképpen kapcsolódtak a halott eltemetésének szertartásához, így ezeknek az edényleleteknek a deponálása nagy valószínűség szerint csak szakrális okból történhetett (CZYBORRA 1997, 89.). Fontos párhuzamokat jelentenek a településen előkerült edénydepókhoz a temetkezési helyeken előforduló áldozati gödrök, hiszen ezek formája, és a bennük deponálásra került leletek sokszor szinte teljesen megegyeznek, illetve számos hasonlóságot lehet felfedezni egy-egy halotti áldozati gödör valamint egy településen elhelyezett depó (agyag vagy fém) összetétele, elhelyezési módja között. Az sem elhanyagolható tény, hogy a településen belül is lehettek sírok (ld. Nyíregyháza-Mega-Park), melyeknek már a puszta jelenléte utal arra, hogy az egyszerű eltemetésen túl ezek más funkciót (áldozati) is betöltöttek.

A folyamat gyakorlatilag mindkét esetben azonos: akár temetkezésről, akár az isteneknek való áldozásról beszélünk. A cél egy volt: kapcsolatot teremteni a túlvilággal. Ezek az áldozati gödrök jelentették a láncszemet az emberek és isteneik között, a sírban fekvő test és a túlvilág között.

A településen talált edénydepók esetében azonban árnyaltabb a helyzet – itt nem mindig egyértelmű, hogy az edények deponálását szakrális vagy profán okok motiválták. Míg korábban gyakoribb volt a profán interpretáció, addig mára egyre inkább teret hódít az edénydeponálások szakrális magyarázata, természetesen a megfelelő kritériumokkal. Korábban felmerült, hogy ezek az edénydepók kereskedelmi, vagy fazekas lerakatok voltak (HELLEBRANDT 1991, 107.), esetleg edényégető kemencék végtermékei. A profán magyarázat ellen szól azonban, hogy a kerámia mennyisége e depók esetében általában túl kevés ahhoz, hogy kereskedelmi célra szolgáljanak. A raktár illetve rejtékhely funkció ellen szól az a tény is, hogy ezeknek az edényeknek sokkal kisebb az értéke, mint a fémeknek. Más lenne a helyzet, ha értékes dolgokat tettek volna a belsejükbe, de ezt a mai napig nem sikerült hitelesen bebizonyítani (PALATOVA-SALÁS 2002. 145.).

Az funkció szerinti első (1) deponálási módnál láthattuk azokat a gödröket, amelyekbe egy edényt állítottak. Itt megfigyelhető, hogy ezek általában a szájukkal felfelé (elhelyezés szerinti 1. típus), tehát a természetes helyzetükben állnak, illetve egy esetben (M3 24. lelőhely 573. objektum) összetörve (elhelyezés szerinti 3. típus) került a gödörbe az edény. Az edénydeponálás e fajtájánál vetődhet fel leghamarabb a profán értelmezés, hiszen ezek a nagyméretű edények szolgálhattak egyszerűen élelem, takarmány tárolására. A szakrális értelmezés irányába mutathat az, hogy ezek az edények gyakorlatilag teljesen épek, vagy teljes egészében kiegészíthetők. Így ez a deponálási mód magyarázható egy olyan szokással is, melynek keretében ezeket az edényeket megtöltötték valamilyen folyadékkal, és ezzel mutattak be italáldozatot az isteneknek. Ilyen áldozati tevékenységről olvashatunk az Odüsszeiában is.

*Éjszinü fürge hajón mindent jól helyrekötözvén,
állítottak itallal színig telt keverőket
s így áldoztak a nemmúló örök égilakóknak,
és a bagolyszemű Zeusz-lánynak mind a közt a leginkább.*

*Ekkor az állatokat Perimédész Eurülökhozzal
fogta; s a combom mellől rántva ki jóhegyű kardom,
ástam a gödröt, amelynek a széle s a hossza könyöknyi;
körbe italt is töltöttem valamennyi halottnak,
tejjel mézet előbb, azután édes boritalt is,
harmadszorra vizet, fölibe a fehér daralisztet.*

(Homérosz: Odüsszeia, Második ének)

Emellett ételáldozatot is bemutatthattak az edényekből, ennek bizonyítása azonban meglehetősen nehéz, ugyanis ritkán végeznek kémiai analízist az edények tartalmával. Ahol ez megtörtént, ott találtak már bennük foszforban gazdag csont és élelmiszerhamut (Bezměrov, STAPEL 1999, 369.), illetve elszenesedett mezőgazdasági terményeket (Zemplinske Kopčany, STAPEL 1999, 347; DEMETEROVÁ 1988, 158.). Bármilyen áldozatot is mutathattak be, a lelőhelyen csupán ezek végtermékeit találhatjuk meg. Ilyenkor a szakrális terméket (akár ép, akár összetört állapotban) elásták, tehát gyakorlatilag kivonják a

forgalomból (az összetörés ezt tovább erősíti), hogy ezzel is biztosabbá tegyék az áldozat sikerét (STAPEL 1999, 139-141, PALÁTOVÁ-SALAŞ 2002, 148-149.).

A következő deponálási módnál (2), az edény mellett központi tárgy az őrlőkö, illetve az állatcsont. Lelőhelyünkön két depó tartalmazott őrlőkövet (M3 24. leelőhely: 1050., 1194. objektumok). Az egyik esetben (1050. objektum) a szájával felfelé fordított urna mellett egy őrlőkö volt, sima, használt felületével felfelé, ezek mellett pedig állatcsont (valószínűleg kecske, vagy birka), aminek a feje hiányzik. A másik gödörben (1194. objektum) három edény is volt: egy urna, az oldalára fordítva, egy füles bögre szájával felfelé, kissé oldalra fordulva, egy díszített tál, szájával lefelé. Mellettük egy kisebb és egy nagyobb őrlőkö feküdt, mindkettő a használt felével lefelé fordítva (elhelyezés szerinti 2. típus).

Az őrlőkövet használhatták olyan áldozati cselekmény kapcsán, amely a gabonához, a vetési és az aratási munkákhoz köthető. Ilyen típusú áldozatokat ismerünk a görög mítoszokból, például Demeter és Perszephoné mítoszából, akiknek, mint a vegetáció újjáéledésének, az aratási és termékenységi isteneknek ételáldozatot mutattak be a jó termésért fohászokodva. Az őrlőkövek jelenléte a nagy edények és csészék mellett azonban nem csupán agráráldozatra utalhat. Lazuri/Lázari-Lubi-tag és Petea/Pete-Csengersima leelőhelyeken előkerült három depó a HA időszakból, melyekben a nagy edények és csészék mellett (melyek néha merőkanál formájúak és egy folyadék felszolgálására utalnak) olyan tárgyak is vannak, melyek utalhatnak a többi edény funkciójára. Ezekben a gödrökben például hordozható tűzhelyek jelennek meg (melyek forraló edények), valamint nagy tárolóedények is, 100-200 literes űrtartalommal, melyeket erjesztő edényekként is lehet értelmezni. Mivel ezekben a depókban a folyadékot felszolgáló edények olyan tárgyakkal együtt jelennek meg, melyek gabona őrlésére, főzésére és erjesztésre is szolgálhattak, felmerülhet az a lehetőség is, hogy ezek a sör főzéséhez és felszolgálásához köthető objektumok voltak (MARTA 2007a, 117-121.).

Az állatcsont megjelenése a gödörben szintén inkább szakrális tevékenységre utalhat, főként, hogy az állat feje hiányzik, tehát minden bizonnyal le lett fejezve. Ilyen esetekben gondolhatunk állatáldozatra, ami esetleg összeköttetésben lehetett valamilyen ünnepi étkezéssel. Jó példa erre a Bad-Fischau-i lelet, ahol hat korszó és háziállatok (szarvasmarha, disznó, juh és kecske) csontjai kerültek elő a gödörből (STAPEL 1999, 299.). További analógiaként szolgál a Kr. e. 3 évezredből származó, anatóliai leletegyüttes, mely temetkezési szertartás részeként került elő. E szertartás keretében először a sír mellett kiásták a gödröt, aztán a feláldozni kívánt kecske vagy bárány lábait beletették, a fejét levágták. Az így megcsontkított testet félkörívben a gödörbe helyezték, majd a levágott fejet is rátették a test

közepére. Előfordult olyan szertartás is, amikor az állat testét körbetették kavicsokkal, és néhány esetben csészét is tettek az állat mellé, szájával lefordítva (DURU 1986, 170-173; MAKKAY 2012, 94.). Korban közelebb álló párhuzam a láposi/lápuői temetőben megfigyelhető szokás: a temetkezésre használt halmok mellett olyan halmok is vannak a temetőben, amelyekben emberi maradványok nincsenek, helyettük kupacokban elhelyezett állatsontok, összetört edények és helyenként épülettörmelékek találhatóak (ORDENTLICH-KACSÓ 1969, 11-15.).

A nagy tárolóedényekből álló depók esetében (3) szintén felmerülhet a profán értelmezés. Ezeknek, akár csak magányos társaiknak, lehetett tárolóedény funkciójuk, és miniatűr pinceként funkcionálhatnak, az élelmiszerek tárolására és konzerválására. Miután teljesítették eredeti funkciójukat és elvesztették tartalmukat, érintetlenül maradhattak egy adott helyen, a használatból azonban így nem vonták ki őket (STAPEL 1999, 142.). Azonban ebben az esetben is felvetődik a szakrális értelmezés. Több depó esetében megfigyelhető, hogy új edényekből áll, melyek nagy valószínűséggel egy műhelyben készülhettek, és az is valószínűsíthető, hogy ugyanazon személy gyártotta őket. Ezeket a garnitúrákat elképzelhető, hogy célszerűen készítették, és nem véletlenszerűen került egy-egy edény a depóba (PALATOVÁ-SALÁS 2002. 145.). A bemutatásra került lelőhely kapcsán megfigyelhető, hogy mind a depókon belül, mind a depók összehasonlítása esetében az edények nem csupán formai egyezéseket mutatnak, hanem készítési technikájuk is hasonló, bizonyos esetekben pedig egyértelműen feltételezhető, hogy egy mester készítette őket. A tiszacsegei depó elemzéséhez hasonlóan a több edényből álló leletek esetében megvizsgálhatjuk, hogy milyen funkciót tölthettek be az edények. A Mega Park 2625. és 3612. objektumában (itt állatsontokkal) két-két nagyméretű edény volt. A 2625. objektum edényei szűkülő szájúak, a 3612. objektum egyik edénye szintén szűkülő szájú, tehát inkább folyadék tárolására alkalmas, a másik, tojásdad testű edény szolgálhatott termény, vagy ételféleség tárolására. Ezekben az esetekben is beszélhetünk áldozati szertartásról, akár csak az 1. depótípusnál. Feltételezhető, hogy egy ünnepség keretében akár egy nagyobb közösséget is el tudtak látni ezekből az edényekből étellel és itallal, majd az ünnepség vagy szertartás végeztével elásták az edényeket, a korábban már említett okokból.

Az M3 24. lelőhely 793. objektumában hét darab nagyméretű edény volt, ezek mindegyike szűkülő szájú, inkább folyadék tárolására alkalmas. Egy szélesebb szájú edény volt, amibe akár szemes takarmányt is tehettek, valamilyen szilárdabb terméket. A középső, szájával lefelé fordított edényben volt egy kis bögre, ami a nagy edényekben – feltételezeten – lévő folyadék elfogyasztásához lehetett szükséges. Ez a kombináció: a nagy edény illetve

csésze együttese - utalhat arra, hogy egy iváshoz kapcsolódó rituálé után deponálták őket a gödörbe. Ilyen típusú rituáléhoz kapcsolhatók azok a depók is, ahol asztali és ivókészletek vannak a depóban. Curtius Rufus Nagy Sándorról írt munkájában is olvashatunk hasonló szertartásról:

„A szent szertartás végeztével a király lakomára hívta a makedón és perzsa főembereket. A hagyomány szerint kilencezren vettek részt e lakomán, a király felszólítására közös serlegből mutatták be az italáldozatot, majd görög és barbár jóskok elmondták az üdvhozó fogadalmi imádságot utánuk a vendégek -, mindenekelőtt azért, hogy az eggyé olvadt két birodalom örök szövetségben forrjon össze.”

(Q. Curtius Rufus: A makedón Nagy Sándor története, X. könyv)

A 793. objektumnál maradván még adódik lehetőség a depó értelmezésére. Érdekes lehet ugyanis a depókban lévő edények hierarchiája, mely tükrözheti a deponálást végző személyek vagy esetleg csoport hierarchiáját is. Itt ugyanis a középső edény kiemelkedik a többi edény közül: 1. méretben nagyobb, 2. ebben volt a bögre, 3. másképp helyezték el, mint a többi edényt (szájával lefelé fordítva) 4. középre tették, a többi edényt pedig köré. Hasonló felvetésre került sor, amikor a Saal vidéken az egyik depóban bronzcsészék és egy nyakék került elő. Ebben az esetben a feltárók arra gondoltak, hogy a nagyobbik díszített csésze, szemben a kisebb és díszítetlen csészékkel, jelzi egy magasabb rangú személy jelenlétét az alacsonyabb rangú asztaltársai között (HÄNSEL 1995, 74-75.). A Felsőszöcs kultúra idejéből való nyírmadai (TÓTH-MARTA 2005, Abb1., 4-9.), valamint a Gáva kultúrához tartozó tiszapüspöki (V. SZABÓ 2004, Abb. 11: 38-65.), és igrici edénydepóknál (HELLEBRANDT 1990, 11. kép 1-37.) is megfigyelhetjük az edények ilyen típusú hierarchiáját. Hasonló a helyzet a Hajdúböszörményi depó esetében is, hiszen itt a sisak jelenléte a 30 darab kard között utal arra, hogy egy magasabb rangú személy is jelen volt a sok résztvevő között.

A tárgyak körben való elhelyezése, melyben a legfontosabb darab középen található, szintén lehetőséget ad egy értelmezésre. Amint láttuk, ez az elhelyezés bronzdepók esetében is megfigyelhető, pl. egy amelyben fejjel lefelé fordított csészék vannak a depó közepébe helyezve (Křenůvky). Ez az elhelyezés egy bizonyos típusú „asztali ülésrend”-re utalhat. Xenofon Anabázisában olvashatunk egy ebédről, melyet a trák király adott.

„Ezután az ott lévő thrák előkelőségek, a görög vezérek és alvezérek, meg néhány követ a városból beléptek Szeuthészhez, és körben lakomához ültek. Mindnyájuknak három lábú asztalokat hoztak be.(...) Az osztást Szeuthész kezdte. Fogta az előtte lévő kenyereket, kis darabokra tördelte és odadobálta azoknak akiknek kedve tartotta. (...) Ugyanezt cselekedték a többiek is, akik előtt asztal állt.” Xenophón: Anabázis, VII. könyv. 3. rész.

Itt leírja, hogy a fő emberek körben ülnek egy-egy nagy edénnyel maguk előtt, és ebből osztanak a körülöttük lévő, alacsonyabb társadalmi helyzetű embereknek. Ez egy olyan szokás lehetett, amelyet a nyíregyházi depó is tükröz.

Végezetül még egy dolog a középső edénnyel kapcsolatban: az alja közepén szabályosan ki volt lyukasztva. Ezzel az ún. „léleklyukkal” temetkezéseknél szoktunk találkozni. Az urnamezős kultúra Szombathely-zanati temetőjében három sírnál is megfigyelték az edény aljának kilyukasztását (ILON 2011, 95-97., 101-102., 47-49. ábra, 53-54. ábra)⁸. Ebben az esetben is feltételezhetően valaminek el kellett szállnia az edényből, ami a rítus során benne volt, illetve értelmezhető úgy is, hogy a kilyukasztás miatt az edényt többé nem lehetett profán célokra használni. Tehát kétszeresen megfosztották a profán használattól a későbbiekre nézve: szájával lefelé helyezték el és kis is lyukasztották az alját.

A részben bemutatásra került késő bronzkori lelőhelyen tehát összesen 11 edénydepó, két bronzdepó, két aranydepó, és öt településen belüli temetkezés került feltárássra. Ezek a számok mindenképpen jelzik, hogy a lelőhely kiemelt fontosságú lehetett, akár a környékbeli, szintén hasonló korú késő bronzkori lelőhelyek között is (M3 Keleti elkerülő 26. lelőhely, MARTA-SANA-BEJINARIU-L. NAGY-BERENDI 2010; Nyíregyháza-Tesco, Shell Üzemanyag-töltő Állomás, NAGY 2007.). Tükröt mutat a korszak áldozási szokásairól, és részben a társadalmi életéről is (SZABÓ 2004, 93.), hiszen a települést vezető közösség, közösségek életében, illetve az egyes társadalmi rétegeken belüli összetartozás kifejezésében fontos szerepe lehetett a közös áldozásoknak, esetleg a közös ital és ételfogyasztásoknak is. Ezzel meg tudták mutatni a közösségen belüli hatalmi fölényüket (bronz – és aranydepók felajánlása, elrejtése, HÄNSEL 1997, 14.) és ki tudták fejezni összetartozásukat.

⁸ Erre a szokásra a későbbi korokból is ismerünk példákat: kelta (HORVÁTH 1987, 82, Fig. 18.), kora római kor (KOCZTUR 1998, 84.). A léleklyuk arra szolgálhatott, hogy a lélek, aki valamilyen oknál fogva a halál után is a test mellett időzik, az áldozati szertartás végeztével eltávozhasson a temetés után a lyukon keresztül. Sok edénynél figyeltek meg másodlagos égést is, aminek az lehet a magyarázata, hogy mielőtt a hamvakat beléjük tették, tisztára égették az edényeket. Az edények valószínűleg szájjal lefelé (!) fordítva álltak a tűzben, hogy ezáltal belülről tudjanak megtisztulni (KOCZTUR 1998, 84.).

Irodalom

- BADER 1978 Bader, T., Epoca bronzului în Nord-Vestul Transilvanei. București 1978.
- BALOGH 1997 Balogh, Cs., Előzetes jelentés egy kora bronzkori település feltárásáról Kiskunfélegyháza-Izsáki út lelőhelyen. Régészeti problémák egy objektum értelmezése körül. MKBKM 1995-96 (1997), 49-53.
- BAYER 1928 Bayer, J., Die ossarner Kultur, eine äneolitische Mischkultur im östlichen Mitteleuropa. Eiszeit und Urgeschichte 5 (1928), Leipzig, 60-72.
- BOGHIAN-MIHAI 1987 Boghian, D.-Mihai, C., Le complexe de culte et le vase á decor á Buznea, in La civilisation de Cucuteni en contexte européen. Bibl.Arch.Iassensis 1, Iași:Universit e „Al. I. Cuza”. 313-325.
- CHIDIOȘAN-EMŐDI 1983 Chidioșan, I.-Emődi, I., Descoperirile arheologice din peștera Izbîndiș (communa Șuncuiuș) aparținînd grupului cultural Igrîța. – Les decouvertes archéologiques de la grotta Izbîndiș (commune de Șuncuiuș) appartenant au groupe culturel Igrîța Crisia 13 (1983) 17-32.
- CUCOȘ 1973 Cucos, Ș., Un complex ritual Cucut enien descoperit la Ghel iești. Studii si cercetari de istorie veche si arheologie 24 (1973), 207-215.
- CZYBORRA 1997 Czyborra, I., Gef aĐdeponierungen – Speise und Trank f r G tter und Menschen. In: Gaben an die G tter. Sch tze der bronzezeit Europas. Seminar für Ur –und Frühgeschichte der Freien Universität, Museum für Vor- und Frühgeschichte, Bestandskataloge Band 4. Red.: Hänsel, A. – Innerhofer, F. Berlin 1997, 87-92.
- CS NYI 1980 Cs nyi, M.,  rokkal k r lvett s rok a haloms ros kult ra j noshidai temet jében. – Graves surrounded by ditches int he J noshida cemetery of the tumulus grave culture. Archért 107 (1980) 153-165.
- DANI-SZILÁGYI-SZELEKOVSKY-CZIFRA-KISJUH SZ 2006 El zetes jelentés a Beretty ujfalu, Nagy B cs-d l  lel helyen 2004-2005 során

- végzett megelőző feltárásról. – Preliminary report of the excavations preceding investment at the Berettyóújfalu, Nagy Bócs-dűlő site. Régészeti Kutatások Magyarországon 2005. Budapest 2006, 5-31.
- DEMETEROVÁ 1988 Demeterová S., Kultovy objekt a nálezy oromanskej kultury zo Zemplinskych Kopčian, okr. Michalovce. ArchRozhledy 60/2 (1988), 155-165.
- DUMITRAȘCU 1994 Dumitrașcu S., Biharia I. Săpături arheologice (1973-1980). Oradea.
- DURU 1986 Duru, R., Tarinhöncesi Çağlarina ait dini bir tören. – Religious performance of prehistoric date. Anadolu Araştırmaları 10. 169-176.
- ECSEDY 1983 Ecsedy I., Ásatások Zók-Várhegyen (1977-1982). (Előzetes jelentés.) – Excavations at Zók-Várhegy (1977-1982). (Preliminary Report.) JPMÉ 27 (1982) 1983, 59-105.
- GULYÁS 2012A Gulyás, Gy., Szeged-Algyő 47-es úti csomópont. In: Évkönyv és jelentés a K.Ö.Sz. 2009. évi feltárásairól. – Field Service for Cultural Heritage 2009 Yearbook and review of archaeological investigations. Szerk.: Kvassay Judit. Budapest 2012, 19-20
- GULYÁS 2012B Gulyás Gy., Makó-Járandó, Makó 39. lelőhely. In: Évkönyv és jelentés a K.Ö.Sz. 2009. évi feltárásairól. – Field Service for Cultural Heritage 2009 Yearbook and review of archaeological investigations. Szerk.: Kvassay Judit. Budapest 2012, 74.
- GUMA 1993 Civilizația primei epoci a fierului în sud-vestul Românei. – Die Zivilisation der älteren Eisenzeit in Südwest Rumänien. Bibl Thrac 4. București 1993.
- GUMĂ 1995 Gumă M., The end of the Bronze Age and the beginning of the Early Iron Age in South-western Romania, western Serbia and north-western Bulgaria. A short review. Thraco-Dacica 16 (1993) 99-137.
- HÄNSEL 1995 Hänsel, A., Ein dreitausend Jahre altes fürstliches Trinkservice. Museumsjournal 9, H. 2, 1995, 74-75.
- HÄNSEL 1997 Hänsel, B., Gaben an die Götter. – Schätze der Bronzezeit Europas – Eine Einführung. In: Gaben an die Götter. Schätze der

- Bronzezeit Europas. Hrsg.: Hänsel, A-Hänsel B. MVF 4, berlin 1997, 11-22.
- HELLEBRANDT 1990 Hellebrandt, M., Az igrici kerámiadepot – Das Gefäßverwahrfund von Igrici. *CommArchHung* 1990, 93-111.
- HORVÁTH 1987 Horváth L., The surroundings of Keszthely. In: *Corpus of celtic finds in Hungary*. Eds.: Kovács T.-Petres É.-Szabó M. *Transdanubia* 1. Budapest 1987, 63-178.
- ILON 1999 Ilon G., A bronzkori halomsíros kultúra temetkezései Nagydém-Középrépusztán és a Hegykői edénydepot. – Die Bestattungen der Bronzezeitlichen Hügelgräberkultur in Nagydém-Középrépuszta und das Gefäßdepot von Hegykő. *Savaria* 24/3 (1998-1999), 239-276.
- ILON 2011 Ilon G., Szombathely-Zanat késő urnamezős korú temetője és a lelőhely más ős-és középkori emlékei.- The late Urnfield period cemetery from Szombathely-Zanat supplemented by an assessment of prehistoric and Medieval settlement features. Szerk.: Kvassay Judit. *VIA Kulturális Örökségvédelmi Kismonográfiák* 2. Budapest 2011.
- KACSÓ 2001 Kacsó, C., Zur Chronologischen ind Kulturellen Stellung des Hügelgräberfeldes von Lăpuș. In: *Der nordkarpatische Raum in der bronzezeit*. Symposium Baia Mare 7-10 October 1998. *BiblMarmatia* 1. Baia Mare 2001, 231-278.
- KACSÓ 2011 Kacsó, C., Die Hügelnekropole von Lăpuș. Eine Zusammenfassende einleitung. In: *Bronze Age rites and rituals in the Carpathian Basin*. Ed. S. Berecki, R. E. Németh, R. Botond. *Târgu Mureș*, 2011, 213-243.
- KALICZ-KOÓS 1997 Kalicz N. – Koós J., Oszlár-Nyárfaszög. Késő bronzkori telep a Kr.e. XIII. századból. – Oszlár-Nyárfaszög. Late Bronze Age settlement from the 13th century B.C. In: *Utak a múltba. Az M3-as autópálya régészeti leletmentései*. Szerk.: Raczky Pál-Kovács Tibor-Anders Alexandra. Budapest 1997, 66-71.
- SZ. KÁLLAY 1986 Kállay, Á., Későbronzkori edénydepot Battonya határában. – Spätbronzezeitliche Gefäßdepot in der Umgebung von Battonya. *ArchÉrt* 111 (1986) 159-165.

- KEMENCZEI 1982 Die Siedlungsfunde der Gáva-Kultur aus Nagykálló. – A Gáva kultúra telepleletei Nagykállóról. *FolArch* 33 (1982), 73-95.
- KEMENCZEI 1984. Kemenczei T., Die Spätbronzezeit Nordostungarn. *AH LI*. 1984.
- KEMENCZEI-GENITO 1990 Kemenczei T.-Genito, B., The late bronze age vessels from Gyoma 133 s.e. Hungary. *CommArchHung* 1990, 113-125.
- KOCZTUR 1998 V. Kocztur É., Rítusra vonatkozó megfigyelések a solymári koracsászárkori temetőben. *Bud.Rég.* XXXII. 83-86.
- KOÓS 2003. Koós J., Késő bronzkori edényelet Északkelet-Magyarországról. Ein spätbronzezeitliches Gefäßdepot von Nordostungarn. *MFME–StudArch* IX. 2003. 121–128.
- KOVÁCS 1975 Kovács T., Tumulus culture cemeteries of Tiszafüred. *RF.* II. 17.
- KŐSZEGI 1988 Kőszegi F., A Dunántúl története a későbronzkorban. – The history of Transdanubia during the late bronze age. Budapest 1988.
- KÜHTREIBER 1994 Kühtreiber, K., Ein urnenfelderzeitliches Gefäßdepot aus Drössing a. d. March, VB Gänserndorf, Niederösterreich. *ArchAust* 78 (1994), 99-113.
- LAUERMANN-HAHNEL 1999 Lauer mann, E. – Hahnel, B., Die mittelbronzezeitlichen Gefäßdepots von Großmugl in Niederösterreichs. In: *Depotfunde der Bronzezeit im mittleren Donaorum*. Hrsg.: Krenn-Leeb, A.- Neugebauer, J.-W. *Archäologie Österreichs*. Sonderausgabe 9/10 (1998-1999), 1999, 5-45.
- LINDINGER 1999 Lindinger, V., Mittelbronzezeitliche Gefäßdeponierung von Zwerndorf an der March. NÖ. In: *Depotfunde der Bronzezeit im mittleren Donaoraum*. Hrsg: Krenn-Leeb, A.-Neugebauer, J. W. *Archäologie Österreichs*. Sonderausgabe 9/10 (1998-1999) 1999, 78-87.
- MAKKAY 1963 Makkay J., Adatok a Péceli (Badeni) kultúra vallásos elképzeléseihöz.- Data to the Religious Beliefs of the Pécel (Baden) Culture. *ArchÉrt* 90 (1963), 3-20.
- MAKKAY 1992 Makkay, J., Angaben zur archäologie der Indogermanenfrage, V. *AAH* 1992, 213-237.
- MAKKAY 2012 Makkay J., The altar over shaft grave IV at Mycenae in wider perspective. In: *Archaeology and Heinrich Schliemann – A*

- century after his death. Assessments and Prospects. Myth – History – Science. Korres, G., Karadimas, N., G. Flouda (eds.) 2012. Athens, 1990.
http://culture.academia.edu/GeorgiaFlouda/Books/331515/Korres_G_Karadimas_N_and_G_Flouda_eds_2012_Archaeology_and_Heinrich_Schliemann_A_century_after_his_death_Assessments_and_Prospects_Myth_-_History_-_Science_Athens.1990
- MARIANTOS 1951 Mariantos, Sp., Some general Notes on the Minoan Written Documents. *Minos* 1 (1951), 39-40.
- MARTA 2007a Marta, L., Groapa 154 a aşezării din epoca bronzului de la Lazuri. Depunere de obiecte aflate în legătură cu producerea berii preistorice? – Pit 154 from the Bronze Age settlement in Lazuri. Objects deposition related to the making of prehistoric beer? *SatuMare* 23-24/1 (2006-2007), 111-129.
- MARTA 2007b Marta, L., Обряд закопування амфор на поселеннях періоду пізньої бронзи в Сомешанській долині. *Carpatica-Carpatika* 36 (2007), 4-16.
- MARTA-SANA-BEJINARIU-L. NAGY-BERENDI 2010 Marta L. - V. Sana D. – Bejinariu J. - L. Nagy M. – Berendi E., The late bronze age settlement of Nyíregyháza-Oros „Úr Csere”. *Satu Mare* 2010.
- MEDELEŢ 1974 Medeleţ, F., Die bronzesitula von Remetea Mare (Kreis Timiş), *Dacia* 18 (1974), 95-102.
- MEDOVIĆ 1989 Medović P., Kanelovana keramika prelaznog perioda u Vojvodini. – Kannelierte Keramik der Übergangsperiode in der Wojvodina. *RVM* 31 (1989), 45-57.
- MOGA 2004 Moga V., Ciugudean H., Ciobanu R., Dragotă A., Constantin I., Drâmbărean M, Plantos C., Lascu I., Ota R., *Cronica Cercetărilor Arheologice din România, Campania 2004*, 32, Alba Iulia punct Societatea Monolit (raport).
- MOZSOLICS 1984 Mozsolics, A., Rekonstruktion des Depots von Hajdúböszörmény. *PZ* 59 (1984) 81-93.
- NAGY 2005 Nagy M., Késő bronzkori település Nyírlugos határában. Spätbronzezeitliche Siedlung in der Gemarkung von Nyírlugos. *NyJAMÉ XLVII*. 2005. 63–105.

- NAGY 2007 Nagy M., Késő bronzkori településrészlet Nyíregyházán. – Spätbronzezeitlicher Siedlungsteil in Nyíregyháza. NyJAMÉ XLIX (2007), 121-154.
- ORDENTLICH 1965 Ordentlich, I., Un depozit de vase de tip Otomani de la Valea lui Mihai.- Ein Verwahrfund von Gefäßen vom Typ Otomani aus Valea lui Mihai, Region Crişana. Studii si comunicări 12. 1965, 57-72.
- ORDENTLICH-KACSÓ 1969 Ordentlich, I. – Kacsó, K., Contribuții la cunoașterea ritului de înmormântare practicat în necropola tumulară de la Lăpuș (Judetul Maramureș). – Contribution a la connaissance du rite d' enterrement pratiqué dans la nécropole tumulaire de Lăpuș (Region de Maramureș). Marmatia I 1969, 11-15.
- OŽĎANI 2009 Ožđani, O., : Depoty Bronzových Predmetov z hradiska pri nemeckej – Hortfunde von Bronzegegenständen aus der Fundstelle Hradisko bei Nemecká. SlovArch LVII-1, 2009, 1-56.
- PALÁTOVÁ SALAȘ 1999 Palátová, H-Salaș, M., Bronze und urnenfelderzeitliche Gefäßdepotfunde in Mähren. In: Depotfunde der Bronzezeit im mittleren Donaorum. Hrsg.: Krenn-Leeb, A.- Neugebauer, J.-W. Archäologie Österreichs. Sonderausgabe 9/10 (1998-1999), 1999, 109-114.
- PALÁTOVÁ SALAȘ 2002 Palátová, H-Salaș, M., Depoty keramických nádob doby bronzové na Morave a v sousedních zemích. – Bronzezeitliche Gefäßdepotfunde in Mähren und benachbarten Gebieten. Pravek Supplementum 9, Brno 2002.
- PATAY 1976 Patay, P., Vorbericht über die Ausgrabungen zu Poroszló-Aponhát. FolArch 27 (1976), 193-201.
- PATAY 1990 Patay, P., Die Bronzegefäße in Ungarn (mit einem Anhang von Éva F. Petres) PBF II 10. München 1990.
- PODBORSKÝ 1970 Podborský, V., Mähren in der Spätbronzezeit und an der Schwelle der Eisenzeit. Brno 1970.
- PÓPITY 2012 Pópity, D., Makó-Páli-ugar, Makó 41. lelőhely. In Évkönyv és jelentés a K.Ö.Sz. 2009. évi feltárásairól. – Field Service for

- Cultural Heritage 2009 Yearbook and review of archaeological investigations. Szerk.: Kvassay Judit. Budapest 2012, 76-77.
- POROSZLAI 1984 Poroszlai I., Késő bronzkori edény-depot lelet Debrecenből. Gefäß-depot aus der spätbronzezeit, ein Fund aus Debrecen. *DMÉ* 1982. (1984.) 75–100.
- ROMSAUER 2003 Romsauer, P., Pyramnoi. Prenosné piecky a podstavce z doby bronzovej a doby železnej. Nitra 2003.
- SCHAUER 1996 Schauer, P., Naturheilige Plätze, Opferstätten, Deponierungsfunde und Symbolgut der jüngeren Bronzezeit Süddeutschlands. In: Archäologische Forschungen zum Kultgeschehen in der jüngeren Bronzezeit und frühen Eisenzeit Alteuropas. Hrsg.: Schauer, P. Regensburger Beiträge zur Prähistorischen Archäologie 2 (1996), 381-416.
- SOROCEANU 1995 Soroceanu, T., Die Fundumstände bronzezeitlicher Deponierungen- Ein Beitrag zur Hortdeutung beiderseits der Karpaten. In: Bronzefunde aus Rumänien. Prähistorische Archäologie in Südosteuropa Band 10. Berlin 1995, 15-80.
- SOROCEANU 2005 Zu den Fundumständen der europäischen Metallgefäße bis in das 8. Jh. v. Chr. ein Beitrag zu deren religionsgeschichtlichen Deutung. In: Bronzefunde aus Rumänien II. Descoperiri de bronzuri din România. Biblioteca Muzeului Bistrița. Bistrița-Cluj-Napoca 2005, 387-428.
- STAPEL 1999 Stapel, A., Bronzezeitliche Deponierungen im Siedlungsbereich. Altdorf-Römerfeld und Altheim, Landkreis Landshut. Tübinger Schriften zur úr und Frühgeschichtlichen Archäologie. Bd. 3, 1999.
- V. SZABÓ 1996 V. Szabó G., A Csorva-csoport és a Gáva kultúra kutatásának problémái néhány Csongrád megyei leletgyűttes alapján. – Forschungsprobleme der Csorva-Gruppe und der Gáva-Kultur aufgrund einiger Fundverbände aus dem Comitatus Csongrád. *MFME – StudArch* 2 (1996) 9-109.
- V. SZABÓ 2002. V. Szabó G., Tanulmányok az Alföld késő bronzkori történetéhez. A proto Gáva periódus és a Gáva-kultúra

- időszakának emlékei a Tisza vidéken. PhD értekezés. Budapest 2002.
- V. SZABÓ 2004 V. Szabó G., A tiszacsegei edénydepó. Újabb adatok a Tisza-vidéki késő bronzkori edénydeponálás szokásához. – Das Gefäßdepot von Tiszacsege. Neue Angaben zur Sitte der Spätbronzezeitlichen Gefäßdeponierung in der Theißgegend. MFMÉ-StudArch X. 2004, 81-113.
- THRANE 1965 Thrane, H., Dänische Funde fremder Bronzegefäße der jüngeren Bronzezeit (Periode IV), AAKøb 36 (1965), 157-207.
- TÓTH 1999 Tóth K., Kora bronzkori edénylelet Kecskemét-Csukáséren. – Ein Frühbronzezeitliches Gefäßdepot auf dem Fundort Kecskemét-Csukásér. MFMÉ StudArch V (1999), 27-49.
- TÓTH-MARTA 2005 Tóth K.,- Marta, L., Gefäßdepot der Felsőszöcs/Suciu de Sus-Kultur in Nyírmada–Vályogvető. [A Felsőszöcs/Suciu de Sus kultúra edénylelete Nyírmada–Vályogvetőn.] NyJAMÉ 67. 2005. 107–143.
- URÁK-MARTA 2011 Urák, M.-Marta, L., Human remains of the late bronze age settlements in the Upper-Tisza area. New researches and new evidence. In: Bronze age rites and rituals in the Carpathian Basin. Bibliotheca Musei Marisiensis, Seria Archaeologica IV. Târgu Mureş 2011.
- VOICSEK 2012 Voicsek, V., Szűr-Szabad földek (H T 71. lelőhely) In: Évkönyv és jelentés a K.Ö.Sz. 2009. évi feltárásairól. – Field Service for Cultural Heritage 2009 Yearbook and review of archaeological investigations. Szerk.: Kvassay Judit. Budapest 2012, 54.